

Troballa d'una obra del pintor Borrassà Retaule de Sant Salvador de Guardiola

I.

La taula central

El nom d'en Lluís Borrassà va ésser descobert a mitjans del segle passat per en Puiggari al conèixer la contracta del perdut altar de la confraria dels mestres sabaters de Manresa baix l'advocació de sant Antoni, amb la data de 1410. Traduïda a l'espanyol la publicà en 1860 en el *Museo Universal* de Madrid: sonava aleshores per primera vegada el nom d'un pintor medieval de la nostra terra.

Igualment trobà successivament en Puiggari la contracta del retaule de Valls (1396), la del que encarregà un mercader de Burgos (1401) i la del poble de Guardiola (1404). Així començà a posar-se de manifest la importància i el volum de les activitats artístiques d'en Borrassà. Però, de fet, no va conèixer-se cap de les seves obres fins després de mitja centúria, quan l'eminent mossèn Gudiol tot escorcollant pels arxius vigatans, tingué la fortuna d'ensopegar amb l'època de pagament del formós retaule del convent de Santa Clara, amb la qual cosa quedà ben definida la paternitat de l'obra cabdal que el bisbe Morgades, amb fina percepció, havia dipositat al seu museu diocesà.

A ran d'aquest descobriment, en Sampere i Miquel, enlluernat per la magnificència del retaule de Vich, en sa obra *Los cuatrocentistas catalanes*, que podem considerar com la precursora de l'estudi de nostra pintura de l'edat mitjana, atribuï a en Borrassà les millors obres coetànies que es trobaven mancades de documentació: els mateixos germans Serra hi foren inclosos. D'aquí en resultà una gran diversitat de taules i de facultats adjudicades a aquell autor, el nom del qual divulgaren els crítics estrangers fins a fer-lo el més universalment popular de nostres artistes: els museus de Barcelona, de Vich, del Louvre, de Nova York i de Boston pretengueren posseir retaules del seu taller (1). En realitat, solament subsistia indubitable l'altar de Santa Clara de Vich (1415).

Durant aquests últims anys han

(1) En el Museu del Louvre, el retaule de sant Joan Baptista; en el de Nova York, el retaule de Perpinyà; a Boston, la coronació de la Verge, i diferents atribucions als Museus de Barcelona i Vich.

Fig. 1. — Retaule de Sant Salvador de Guardiola. — Obra de Lluís Borrassà. — Any 1404.
Taula Central (1,56 × 1,08 mtrs.) (Col·lecció A. Soler i March.)

(Cl. Mas.)

sigut tan nombrosos — fins a una trentena — els diplomes descoberts que ens parlen de retaules del mestre, escampats per Catalunya i fora d'ella, que tot feia creure que, paral·lelament a l'abundant documentació, apareixerien algunes de les pintures de referència. Però passaven els anys, i era de doldre's, cada cop més, que l'artista consagrat per propis i estranys com el més genuïnament racial català fos conegut per una sola obra. Interessava en gran manera estudiar diverses produccions indubitables de l'autor, i millor que fossin de dates un xic apartades unes d'altres, per a cerciorar-se de si el seu estil tingué variants més o menys insospitades.

Suggestionats per aquesta idea, ens entregàrem amb entusiasme a la recerca de retaules del pintor, valent-nos de la clara llum que projectaven els documents al·ludits i circumscriuint-nos, de moment, a la comarca de Bages, on, mercès a fondes arrels ancestrals, podíem explorar amb majors probabilitats de fortuna.

De res ens serví furgar per tots els recons de les capelles de la Seu de Manresa, ocupada avui per ampulós altars barrocs; com tampoc en resultà cap profit de l'anàlisi de les importants taules que es conserven a l'arxiu de la mateixa església. No queda allí rastre de l'altar de sant Antoni dels mestres sabaters

el cost del qual, que sobrepujà gairebé en una meitat al del museu de Vich, posa de relleu la seva importància (1).

Força desanimats, ens dirigirem al poble veí de Sant Salvador de Guardiola en busca de l'obra coneguda per contracta.

L'església isolada al centre de tres arrabals allunyats de la mateixa, cosa d'un kilòmetre en diferents direccions, és del segle XVII sense rastres de goticisme. Interrogats els clergues i els vells, no sabien de què els parlava. Mes, faltava una darrera tentativa. Pocs cents metres enllà s'aixeca un enlairat turó que domina amples terres. Al cim hi vigila una de les guàrdies o guardioles que per molts anys acordonaren els límits de la vella Catalunya en lluita amb els sarraïns, deturant les irrupcions que venien de la part de la plaça forta de Calaf: anava directament enllaçada amb la Guàrdia de Montserrat, que forma avui un poble prop dels Bruchs, i altres castells situats en les estribacions montserratines de sobre del Llobregat. El castell de Guardiola, després de passar per diferents senyors durant el feudalisme, a l'arribar el renaixement quedà convertit en casa de camp vinculada fins avui dia en la família Miralda.

A un tret de pedra de la casa s'aixeca la petita capella particular; i al seu mateix costat es dibuixen a terra els fonaments de l'ensorrada església romànica triabsidal, que subsistí i fou la parròquia d'aquell lloc, de cases disseminades, fins alborejar el segle XVII. Oberta la capella,

una sobtada impressió em deixà clavat al peu de la porta: sobre l'altar, a manera de teló de fons de la venerada Mare de Déu del Castell, es veia brut i malparat el retaule d'en Borrassà, coincidint de forma, de mides i d'assumptes amb la contracta coneguda. Sols hi mancava la pradela, que per estar partida pel sagrari i ocupar el punt baix, més vulnerable, sigué de difícil conservació. A més, la crucifixió tenia una pintura sobreposada, lo que ha motivat que tinga que restaurar-se notablement.

Quin goig poguer recollir una

(1) El preu del retaule de Santa Clara de Vich fou de 200 florins: el de Sant Antoni de la Seu de Manresa costà 294 florins.

Fig. 2. — Retaule de Sant Pere de Terrassa. — Obra de Lluís Borrassà. Any 1411. Fragment de la taula central (Cl. Mas.)

obra com aquesta, salvar-la de l'oblit i desconeixement en què es tenia i d'una imminent destrucció!

Des d'aleshores, de l'estudi del retaule de Guardiola, vaig poder afirmar que els fragments d'altar dipositats en la sala rectoral de Sant Pere de Terrassa eren d'en Borrassà; més tard se n'ha trobat la documentació. Per tant, són ja tres ses obres conegudes. A més, devem incloure-hi una tauleta de l'església de Gurb.

La contracta de Guardiola (1) ens diu com es feu l'encàrrec del retaule a l'artista. Un pagès del *loc* de Guardiola, anomenat Romeu Pastorelles, i un dels primers propietaris, en Ramon de Montgrós, la finca del qual encara porta aquest nom, es dirigiren a Barcelona, on, malfiats dels enganys de la capital, s'adjuntaren amb els mercaders de la mateixa, els germans Pere i Jaume Rigolff, que coneixien els obradors i els preus corrents i vigilarien l'execució de l'obra. Fet el tracte, els de

(1) La publicà en Sampere i Miquel en els *Cuatrecentistes catalans*, t. II (pàgina V (documentació)).

Fig. 5. — Retaule de Sant Pere de Terrassa. — Detall de la taula central. «L'Evangelista Sant Lluç». (Cl. Mas.)

Guardiola entreguen a en Borrassà la fusta del retaule, que era la plantilla que havien tret del front de l'absis central de l'església romana, presa de sobre de la mesa de l'altar. L'exactitud de la seva amplària pot comprovar-se en els fonaments existents. La part alta diu la contracta que és *retent volta*, o sia de mig

punt (fig. 3). El document va firmat del 27 d'agost de 1404; i vuit dies abans de Nadal del mateix any tenia de col·locar-se, per tal de poder-lo inaugurar per la Pasqua. Admira que en tres mesos en Borrassà tingués temps per a endrapar la fusta, enguixar-la en diferents capes, pintar i daurar les composicions que, a part de la gran taula central, comprenien vuit quadres plens de figures i detalls decoratius. Quanta facilitat! I no és temerari pensar que allhora executés algun altre encàrrec.

Una volta llesta la feina, per a la major garantia del transport i col·locació, l'artista es comprometé a enviar al poble un macip o criat seu — potser l'esclau Lluch — mentre el mantinguessin, però sense que devengués cap salari.

El preu convingut fou de 70 florins: 12 al fer l'encàrrec, 20 per Totsants i 33 a l'acabar el retaule, abans d'entregar-lo. Era aquest el preu corrent en retaules d'aqueixes dimensions; aleshores no es pagava, com avui, la notorietat de la firma; i l'habilitat de l'artista tenia el seu premi en una clientela extensa amb encàrrecs de més a mes importants.

Els assumptes a pintar en els requadres s'expressen detalladament: els personatges devien ésser apropiats a cada escena; els motius decoratius consistirien en *algunes fullatges o alguna altra obra que s'liga gentilment*; i per ço que toca al colorit, promet, *lo dit Luis, emprar bones e fines colors segons que en altres bels retaules es acostumat*.

La taula central tenia que representar *sant Salvador saent in sede magestatis ab els quatre evangelistes*. A l'entorn, s'hi desenrotllarien escenes de la vida apostòlica de Jesús inflexiblement ajustades a la tradició i a la litúrgia.

En Borrassà, que als retaules de sa última època, de Vich i de Terrassa, fa gala de goticisme i frueix en presentar cavallers amables i damiselles gentils, en el de Guardiola prescindeix dels nous tòpics italians i, en el fons, és encara un romànic de grandiositat insuperable. Ell, fill de la comarca gironina, no pogué o no volgué desentendre's del llevat de tradició derivada de les fermes figures que omplien els absis de les velles esglésies pirenenques, que de petit el tenien força impressionat. Precisament això és el que constitueix el nervi de la pintura gòtica catalana. Així és de notar la manera com a l'arribar en la quatorzena centúria les normes seneses i florentines, la regió valenciana rescatada de poc als alarbs i mancada, per tant,

Fig. 3. — Reconstitució del retaule de Guardiola, segons la contracta. (Dibuix de l'autor.)

d'això en resulten obres tan masclés i tan nostres com la figura del Salvador del retaule de Guardiola. Degut a això, en Borrassà és el més alt orientador de la pintura nacional catalana.

Es força interessant observar les modalitats que prenen els corrents piadosos envers Crist, motivant una variada iconografia que posa de relleu la idiosincràsia de les generacions successives. Als *Pantocrator* de l'alta edat mitjana, al *Rex tremendae magestatis*, rigid i de cara temible, segueix en el xiv i principis del xv el Salvador humà i atractiu però alhora noble i rodejat de glòria com el que ens ocupa: en Van Eyck en tanca la sèrie a l'altar de Gand. Ben prompte la devoció pel diví Mestre prengué el caient d'un dramisme cada cop més dominant. Els flamencs amb Van der Weyden al cap, aquí en Bermejo i el castellà Morales, entre altres, coincideixen en un Crist humiliat i sofrent, coronat d'espines en la Santa Faç, o abraçat a la creu, o mort al peu del Pare Etern o de la Verge dels Dolors. Més endavant ni el Greco ni en Velázquez s'aparten d'aqueixes concepcions tràgicament espanyoles. Es precis arribar als temps moderns per a tornar al tipus perfecte d'en Borrassà. La figura del Sagrat Cor de Jesús, que avui representa el més alt concepte de les perfeccions de Crist, i la imatge del Salvador del xiv, són una mateixa cosa i responen al mateix ideari i a la mateixa sensibilitat. I si bé és cert que en Aquell persisteixen les llagues i la corona d'espines damunt del cor, això no és més que un simbolisme, que en res altera la beutat i l'aureola de glòria que el rodeja, sense presentar mostres de sofriment.

També aqueixa devoció medieval al Salvador despertà a la nostra terra un entusiasme que sorprèn. Solament a la vegueria de Bages són nombroses les esglésies i capelles que se li dediquen (1); els pobles s'hi consagren. L'antic *loc* de Guardiola, com senzillament l'anomena la contracta del retaule que ens ocupa, des d'aquell moment passa a ésser, per sempre més, Sant Salvador de Guardiola.

Una de les devocions més hermoses dels manresans era, en aquells temps, la que sentien per la seva ermita de Sant Salvador de les Espases. Situada en una de les estribacions del Montserrat, a gran altura sobre mateix del conegut establi-

(1) Recordem: Sant Salvador de Castelnou, Sant Salvador de Claret, Sant Salvador de Vallformosa, Sant Salvador de Guardiola, Sant Salvador de Torruella, Sant Salvador de les Espases.

de tradicions pictòriques seculars, dona una imitació exacta de les pintures italianes, d'una finor i un encant extraordinaris, però desprovista de característiques racials. Més que un art original és una extensió del art toscà. A Catalunya vella, en canvi, el record de l'art romànic furga sempre sota la vestimenta del gòtic i

Fig. 4. — Retaule del Sant Esperit de la Seu de Manresa. — Obra de Pere Serra (Any 1395). «La Transfiguració». (Cl. Mas.)

ment de banys de la Puda, havia constituït un altre dels punts de vigilància i defensa del comtat de Manresa i situat a ran de la marca o faixa de terres que el separava dels moros, seguint l'acordonament format per les guàrdies abans exposades. En tota la comarca són ben conegudes les antiquíssimes tradicions de batalles lliurades amb els sarraïns en aquell lloc i guanyades miraculosament amb sengles espases baixades del cel que occien als enemics. En el *Manual del Consell* del municipi de Manresa, durant els segles xiv i xv hi trobem cada any el nomenament de dos consellers encarregats d'administrar l'ermita i conservar el camí desert i pedregós que hi conduïa i que els fidels seguien a lo millor a peu nu en devot pelegrinatge (1).

Si vos trobeu amb dalit per a

(1) «Elegiren (els Consellers) en Ramon de Comajoncosa e en Bonanat de Boyons en administradors de l'obra de l'església e casa de Sant Salvador de Cespars e del baci d'aquell e sobre reparació dels camins o carrers on va hom a la dita església.» (*Manual del Consell*, Arxiu Municipal de Manresa, 2 abril 1389.) Indistintament en deien de Cespars o Ces Spases, avui Les Espases.

Fig. 6. — Retaule de Sant Pere de Terrassa. — Detall de la taula central. «L'Evangelista Sant Marc». (Cl. Mas.)

escalar aquell niu d'àligues, veureu al fons de la ruïnosa capella una imatge del Salvador igual que la de Guardiola, però pintada de mà un poc barroera, voltada dels quadres i la predela corresponents. El municipi de Manresa encarregaria a algun artista local una còpia de la del mestre; ja que aqueixa agradà tant als manresans, que va motivar notables demandes a en Borrassà, com el susdit retaule de sant Antoni i altres dels que no estem ben segurs i dels que parlarem algun dia.

Examinem-lo el Sant Salvador de Guardiola (fig. 1). Es presenta del tot frontal, destacant-se sobre del firmament estrellat qui li serveix de tron: blaves faixes de cel formen el seient i el respall; més enllà, un or puríssim, silenciós, immaterial ens transporta a l'infinit. L'àngel i les bèsties evangèliques del tetraformo, amb ses corresponents filacteres, omplen els quatre angles de la composició. La testa presenta el front gran i serè, el nas afinat, el bigoti prim i caigut sense pèl en la part central, la barba curta i lleugerament partida (fig. 7). Beneeix l'univers amb sa mà dreta, elegant però fermament estructurada; amb l'esquerra sosté la bola d'or, atribut de domini i de realesa (1). El conjunt de la figura resulta massís sense arribar a feixuc, magestuós sense envarament, amable amb noblesa: la considerem com la més inspirada de les obres del mestre. Vesteix blanca i recamada camisa romana, coberta de folgat mantell carmesí amb gires verdes de grandiosos plects. D'aqueixa faïso es presentaven aleshores els reis en les grans solemnitats, tal com detalladament ho explica nostre cerimoniós Pere IV al descriure la seva victoriosa entrada a Mallorca (2).

Es ben particular que aqueixa composició de romàniques recordances, executada en 1404, passi als pocs anys en el retaule de Sant Pere de Terrassa del 1411 (3) a ésser del tot gòtica. En la taula central de Terrassa (fig. 2) en Borrassà ja no presenta la imatge del Salvador en actitud frontal, sinó girada als tres quarts; i els evangelistes (figs. 5 i 6), en mal hora seccionats en tauletes solteres, no són únicament simbolitzats per l'àliga, l'àngel, el brau i el lleó, sinó que els veiem corpòriament assentats en llurs escriptoris, a la moda més aviat gòtica.

I és que en Borrassà, al cap d'anys de tenir son obrador a Barcelona, ve induït pels corrents artístics més lliures i agradosos que aleshores dominaven, de cara al renaixement. Aquesta tendència es manifesta al comparar el retaule de Guardiola amb els de Vich i de Terrassa, dels seus últims temps (4). En ells l'artista pren un caire de modernitat i a voltes guanya en elegància; però, en canvi, conserva més difícilment la monumentalitat de ses obres de joventut. Això mateix veurem a l'analitzar els quadres que acompanyen la taula central de l'altar de Guardiola.

(1) La més antiga imatge del Salvador és el mosaic, que des del segle IV es conserva, de la conca de la basílica de Letran.

(2) «Isquem de la Seu vestits e aparellats in sede majestatis, so es, amb una camisa romana d'un drap de seda prim, vert amb alguns fullatges, e apres una dalmàtica de drap vermell... e calces del dit drap sense sabates... e amb lo sceptre daur e un robis al cap ab la mà dreta: e ab lo pom daur ab una creu al cap en la mà esquerra...» (Crònica del Rei Pere IV, llibre III, capítol XVI.)

(3) Data deduïda de documents de l'Arxiu Notarial de Barcelona, que ens ha proporcionat el docte arxiver municipal senyor Duran i Sanpere.

(4) El retaule de Vich és de l'any 1415.

II.

Les taules laterals

El retaule de Guardiola es manté en una gran unitat. Baix el nom del Salvador, venera l'església la figura de Crist en la Transfiguració, quan en sa vida apostòlica pujà acompanyat dels deixebles preferits — sant Pere, sant Joan i sant Jaume — al pic del Mont Tabor, deixant els altres a la part baixa; i un cop allí, es destacà enlaire mostrant-se als tres primers, radiant tota sa glòria, juntament amb els profetes Moisès i Elies.

En Borrassà ens dóna d'aquesta escena la figura isolada del Salvador

Fig. 7. — Detall de la testa de Sant Salvador del retaule de Guardiola. (Cl. Mas.)

a tamany natural, en la peça del centre de l'altar. Però, a més, la primera taula, superior esquerra, es refereix al conjunt de la Transfiguració. En les altres composicions secundàries s'ordenen els actes culminants del nostre salvament, o sien el Sant Sopar, la captura a l'hort de Jetsemani, Jesús ressuscitat apareixent-se a les santes dones i l'Ascensió. També hi havia el Judici en la predela.

En les taules laterals, tot just s'hi apunta el fons d'or, tan volgut en aquells temps, campejant-hi de preferència el paisatge o els interiors arquitectònics de colors manifestament fosques. Així logrà l'artista un gran contrast en la taula central, representativa de la glòria, on les colors són clares i l'or hi és profusament prodigat, concentrant-se allí l'atenció, i servint el reste com de fons apropiat.

L'escena de la Transfiguració (fig. 9) posa de manifest el dibuix nerviós i la concepció ràpida de l'artista. Jesús embolcallat en son nimbe de glòria i assistit dels profetes, llença clarissims raigs de llum, a la vegada que es sent la veu imponent del Pare Etern proclamant-lo com el seu fill estimat. Els ulls confosos no poden resistir aqueixa visió sobrenatural i en el retaule la imatge del Salvador s'ens presenta emboirada, tot just obiradora a través d'una atmosfera brillant. En Borrassà modela la testa i les mans de Jesús amb ratlletes d'or sobre d'un fons de vermell encès, a la manera d'un

ments i els més diversos estats de l'esperit.

Aquí, igualment que en els altres quadres, fuig el mestre de distreure l'atenció amb motius secundaris: res d'angelets, ni de floretes, arabescos, dibuixos puntejats en l'or i coses inútils. La concreció emotiva es recull en una sola idea sobria i clarament manifestada que atrau l'espectador. Per això les seves obres, sien més o menys acabades, perduren en una impressió inesborrable.

L'acte místic i corprenedor, com cap altre, del Sant Sopar (fig. 14), s'expressa amb l'ordre i la simetria de les coses perfectes, acusat principalment pels nimbes daurats de les testes dels personatges, que ascendeixen col·laterals fins arribar a Jesús en el punt culminant. Solament Judes, el traïdor, cobert amb un mantell groc, com la color del metall que l'encega, desentona i es denuncia als seus companys aventurant la mà cap a la plata de l'anyell, tal com estava previst.

Jesús institueix solennement l'eucaristia. El seu Cor perilla fondre's d'estimació a l'humanitat, sovint esquerpa a la seva doctrina. La testa (fig. 10) perd l'envarament hieràtic i, sense defallir ni minvar en sa noblesa, s'ens revela tendra i plena d'unció i de magnanimitat.

Els apòstols no capeixen prou la importància de l'acte. De totes maneres, sant Joan pressent quelcom greu i apòia, amorós, la seva testa a la falda del Salvador. L'emoció i fins la inquietud que a partir d'aquell moment domina als comensals, tant com en l'expressió de llurs cares, es transparenta en les mans nervioses i crispades que accentuen la conversa sostinguda en veu baixa, escassa i truncada.

Aquí en Borrassà no pretengué apartar-se essencialment d'un model ja conegut. Malgrat això, en el seu cenacle hi sura un corrent que vibra amb intensitat, i que explica la diferència que es nota entre aquesta composició i l'aspecte mansoi que se li donà fins aleshores.

En l'hort de Jetsemani (fig. 13) el pintor s'ens imposa en un quadre ple de vida, a la manera del Giotto, executat en forma sobria i fàcil. Judes, insolent, besa a Jesús. Vist el perill per sant Pere, es redreça; i tot d'una, rebat amb mà fèrria a Marcus per terra, mentre que amb l'altre braç aixeca l'espasa enlaire després d'haver-li tallat l'orella. Els soldats romans i els jueus, que il·luminen l'escena proveïts de llanternes i atxes, corren ràpids a la brega en forma desordenada. Original i atrevit és el dibuix de la figura d'en Marcus, mig tombat, sostingut més per l'esforç de sant Pere al subjectar-lo, que per l'apoi de ses cames creuades i de l'escut que porta a l'esquena: la fixesa amb què el mira, arrugat el front per l'espant, demostren sa precària situació.

La forma circular de la part dreta d'aquesta taula dóna lloc a l'artista a demostrar els recursos de què és capaç el seu fàcil dibuix: agrupa allí, sens esforç, les figures seguint la convergència de la curva, fent-los-hi avançar molt més el cos que les cames, en el ràpid atansament.

Aquí la testa del Salvador és melangiosa, xopa de sentiment i de tristesa (fig. 11). Sembla que els seus

FIG. 8.—Retaule de Guardiola. — Detall de la Transfiguració. — Figura de Sant Jaume. (Cl. Mas)

ulls obirin tots els sofriments de la passió i la negra ingratitud dels homes.

La crudeltat dels saions queda patent en les caricatures de llurs cares: els nasos grans, les boques morrudes, les esquenes curvades de Judes i dels que empresonen a Crist, són ben patents. Una centúria més tard, l'exageració d'aixes caricatures formaran la major popularitat al flamenc Jeroni Bosch. En l'art català, en pintura i escultura, ve de lluny aquesta representació burlesca dels saions, posats en els misteris a la riota de la gent. Un antipendi romànic de Solsona ens ho demostra clarament. (fig. 16).

El gaudi de l'aparició de Jesús ressuscitat a les Maries (fig. 18) contrasta amb les composicions anteriors. El Salvador, fresc, de cara riallera, penjats els rossos i ondulats cabells sobre de l'espatlla i de cos blincadis (figura 12), té enfront a Maria Magdalena que es llença a sos peus i s'el mira encisada

(fig. 15). Les santes dones es dirigeixen al sepulcre amb ses caps de d'essències oloroses, per a ungir el cos de Crist. Però el troben resuscitat. Els àngels mostren la tomba buida i aixecada la llosa pesant. Les paraules que es llegeixen en les filacteres són les del diàleg que aqueixos sostenien amb les Maries en les representacions del teatre religiós.

Era aquesta una de les més antigues i populars de les escenes dels misteris, de la que s'en conserven descripcions que es remonten al segle x (1). En aquelles remotes centúries, pel divendres sant es preparava en l'altar una imitació de la tomba de Crist; com una cova tapada per una llosa, d'acord amb els textos sagrats i els costums hebreus. Allí dintre es col·locava la creu després d'ésser adorada pels fidels: ella representava el mateix Salvador, i era coberta amb un vel a manera de mortalla. Abans del toc de glòria del dissabte sant, se la treia sigilosament i sols es deixava el vel en el sepulcre.

Començava, després, la missa, i al llegir-se l'evangelí s'acompanyava sa representació al viu per a la major comprensió del poble il·letrat. Dos clergues amb

(1) *Llibre de costums*
de Sant Dustan que
servia per als mo-
nastirs anglesos,
escrit en 967.
(M. Mâle: *Re-
vue de l'art
ancienne et
moderne*,
1923.)

FIG. 9. — Retaule de Guardiola. — La Transfiguració (1,17×0,95 mtrs.)

alba blanca s'asseien com uns àngels prop del sepulcre. Altres tres, amb llargues vestimentes, a la manera de dones, s'acostaven temerosos amb els encensers a les mans. *Qué busqueu?* els preguntaven els àngels dolçament. *Jesús de Nazaret*, deien aquelles. *Aquell qui busqueu ja no és aquí: és ressuscitat; veniu a veure el lloc ahont era posat el Senyor.* I els mostraven l'indret on era la creu, en el que ja no hi havia més que el vel. Aleshores les santes dones el prenien, l'aixecaven als ulls dels fidels i cridaven amb joia: *El Senyor és ressuscitat.* A l'acte el poble cantava i les esquelles, mudes durant els dies sants, voltijaven sorollosament.

En els temps d'en Borrassà el sepulcre antic, en forma de cova, s'havia substituït per un sarcòfag luxós a la faisó dels enterraments dels nobles d'aquella època. Per a facilitar la tramoia també s'empra-
va una de

FIG. 10.—Retaule de Guardiola.—Detall de la testa de Crist en el Sant Sopar.
(Cl. Mas.)

de fusta o d'argent que servien per a guardar les relíquies. Col·locada damunt de l'altar, un àngel s'asseia al cap i l'altre als peus, d'acord amb els textos de sant Juan i de sant Lluc.

En el retaule d'en Borrassà els dos àngels van habillats amb albes i, mentre sostenen el diàleg, l'un d'ells assenyala amb l'índex que el sepulcre és buit. El sarcòfag és de marbre de colors, i la tapa, que mai més tenia que obrir-se, està desplaçada per Jesús vencedor de la mort.

Són altament interessants els textos que a Catalunya servien per a representar aqueix misteri. A les primeries era en llatí (1); mes el poble no l'entenia i fou substituït per un de llenguatge vulgar (2). En ells, a més dels personatges indicats, hi entren els soldats romans que guarden el sepulcre, i un mercader d'herbes aromàtiques que les ven a les Maries.

Al moment de la ressurrecció, diu el text, que amb gran soroll es motivava un terratrèmol, i els soldats queien i es feien els adormits. De seguida venien els jueus i els increpaven:

*Par que bataia haiats hauda
Mas que no la haiats vensuda
Tots vos vahem spauorditz.
Are ges no paretz arditz
Vosaltres tols tremolatz
Dietz queus han derrocatz.*

Prou s'excusen el centurió i els soldats; però els jueus els tornen a increpar:

*Senyors això vos no digats
Que fort ne serietz blasmatz,
Mas no poretz aço ben dir
Que hauietz voluntat de dormir.*

Arriben les Maries: una diu que
cal comprar ungüent:

*Per so es obs que aneu enguen comprar
Perque pusquam les grans nafres
(untar.*

Compren les aromes al mercader i es dirigeixen a la sepultura. Al trobar-la buida, una d'elles exclama:

*Lassetes que tant lavem quest
Et non lavem trovat ni vist.*

Aleshores entren els àngels que s'asseuen a la barana del monument i diuen:

(2) Trobat per en Serra i Campdelacreu i publicat per Mn. Gudiol en *Vida Cristiana*, t. 1, pàg. 237.

Fig. 11. — Retaule de Guardiola. — Testa de Crist en l'Hort de Jetsemani. (Cl. Mas.)

*Tornatz vosen per lo camin
Sapien ho voslres vayns
Que deus qui feu e pan e vin
Ressussetat es vuy maytin.*

Els artistes al pintar els retaules i el poble al contemplar-los, tenien ben presents aqueixes escenes del teatre religiós.

**

De l'estudi del retaule de Guardiola s'en dedueix que en Borrassà s'aparta de les escoles fins aleshores dominants, sobre tot en les escenes de moviment, en les quals sent una major frisança de vida. En les de repòs hi domina una solemne grandiositat, desconeguda per els trescentistes i que deriva del romànic; exemples, el St. Salvador de Guardiola y el St. Francesc de Vich. El seu dibuix és original, inclinat per gota que pugui cap a les expressions intencionades fins al límits de la caricatura. Baix aquest aspecte, i al mateix temps com a mostra de la seva rapidesa de concepció i execució, és notable el fragment que presentem del Calvari del retaule de Sant Pere de Terrassa (fig. 17). Un saïó saltirona ridículament al peu de la creu, mostrant sa cara grotesca i son cos arrupit, al costat mateix de la figura intensament estirada del xicot que sosté el recipient amb el fel i el vinagre i la canya capsada per l'esponja.

El colorit és intens, de tons decidits i entonats. El seu sistema nerviós o el seu temperament no li permet un acabat sempre per igual, com un miniaturista, sinó que, per contra, executa amb sobrietat i concentra el treball en els punts principals. Tot això constitueix les característiques d'un gran decorador, tal com realment era en Borrassà.

El seu obrador tingué que satisfer a una extensa clientela. Necessità nombrosos i aprofitats deixebles, les obres dels quals formaran un estudi a part.

ALEXANDRE SOLER I MARCH.

LES EXPOSICIONS

Recomanació. — En referència al caràcter breu del comentari a les Exposicions actualment obertes, recomanem la lectura de l'article publicat en el número del 1.º del corrent sots el títol de «La crítica de les Exposicions d'Art».

Galeries Dalmau. — Clausurada l'exposició de paisatges d'en Joan Colom, constatem amb una gran satisfacció, el gran èxit que han obtingut les obres de l'eminent pintor, que han sigut la majoria d'elles adquirides pels més distingits col·leccionistes i amateurs de la ciutat.

Felicitem a l'artista i ens felicitem d'aquest èxit simptomàtic, de que la bona pintura té a Barcelona un públic.

— A n'aquestes Galeries és oberta l'exposició del pintor alemany Robert Offman.

— També té anunciada una venda en aquestes Galeries, en Pere Reig (Pintura antiga i moderna).

— L'exquisida il·lustradora Lola Anglada, anuncia una exposició a Can Dalmau. Exposarà, demés de dibuixos, algunes pintures.

Exposició Galwey a les Galeries Areñas. — L'eximí paisatgista N'Enric Galwey, té oberta l'exposició anyal de les seves obres,

a les Galeries Areñas. L'exposició dona una prova de que l'art d'en Galwey, fort i joveníssim, passa triomfalment a través de les modes, aguantant tots els seus solidíssims prestígis.

La GASETA DE LES ARTS prepara un estudi de l'obra i de la personalitat d'aquest mestre del nostre paisatge, que serà degudament documentada amb il·lustracions que senyalin l'evolució d'aquesta producció.

Saló Parés. — Ha exposat al Saló Parés, el pintor Joan Baixas, el director de la famosa acadèmia on s'han format les dues darreres generacions de pintors nostres. L'art de Joan Baixas és suficientment conegut del públic nostre i té entre el públic grans devots, per a que calgui fer-ne l'elogi.

Exposa amb ell, la filla de l'artista, Srta. Baixas, la qual, seguint les orientacions de l'art del seu pare i mestre, demostra molt estimables aptituds per al conreu de la pintura.

— Darrerament ha exposat el conegut pintor en Juli Borrell, prou conegut del públic barceloní. L'exposició d'en Borrell, te aquell doble aspecte dels quadres que l'artista dedica al seu públic de compradors, i els que pinta segons la seva pròpia i lliure inspiració.

Presideix l'exhibició, molt numerosa, un quadre del Crist i la Magdalena, destinat

Fig. 12. — Retaule de Guardiola. — Testa de Crist en la Resurrecció (Cl. Mas.)

al menjador d'una aristocràtica família de la nostra ciutat.

Galeries Laietanes. — Ha exposat darrerament l'aquarellista Josep Civil, una interessantíssima sèrie d'aquarel·les sobre temes de marina, flors i paisatges. L'artista mostra un domini del procediment ben assenyalat i una visió de pintor interessant.

— També exposa en aquestes Galeries l'escultor Salvador Martorell una sèrie d'obres en matèria definitiva, que signifiquen un esforç interessant.

— S'ha obert a n'aquestes Galeries una exposició d'obres d'art litúrgic, del malaurat artista en Joan Vilás, mort en alta mar, camí del Japó, on anava pensionat per l'Escola de Bells Oficis a aprendre les tècniques dels oficis d'art.

L'exposició ha sigut organitzada per l'Associació d'«Amics de l'Art Litúrgic».

El Camerín. — A la Sala d'El Camerín, s'obrirà pròximament una exposició de les obres de l'eminent paisatgista N'ivo Pasqual. L'art d'en Pasqual en aquesta exposició, on ens mostrarà les seves dar-

Fig. 13. — Retaule de Sant Salvador de Guardiola. — La captura de Jesús en l'Hort de Jetsemani. (1,17x0,95) (Cl. Mas.)

res obres, senyala una etapa en la seva brillantíssima evolució.

Galeria Malmedé. — A les Galeries Malmedé (Passeig de Gràcia xanfrà València) s'obrirà una exposició retrospectiva del famós dibuixant pintor vuitcentista en Serra Porson, que promet ésser molt interessant.

Concurs de cartells

La casa comercial «Géneros de punto Rafel, S. A.», ha encomanat al «Foment de les Arts Decoratives» l'organització d'un concurs de cartells, baix les següents condicions:

1.ª L'objecte del cartell és anunciar els géneros de punt de llana, marca «La Pastora», fabricats per la casa Rafel, fent conèixer el dibuix d'aquesta marca en la forma més prestigiosa possible.

2.ª Podran pendre part al concurs tots els artistes residents a Espanya.

3.ª Queda completament lliure el tema, així com el procediment en què hagi de fer-se l'original (oli, aiguada, guaix, etc.).

4.ª Tots els projectes han de fer-se a la mida de 100 per 70 centímetres.

5.ª En dit cartell hi té de figurar indispensablement, més o menys lligada amb la composició que l'artista concebeixi, la marca de fàbrica en qüestió, de la qual s'acompanya dibuix. Aquesta marca hi té d'anar completa, és a dir, amb les lletres i tot, que s'han registrat conjuntament, en canvi, al cartell no hi té de figurar de cap manera el nom de la casa comercial ni cap altra paraula.

6.ª Els cartells es distingiran amb un lema i aniran acompanyats d'un sobre clos amb el mateix lema, contenint el nom i l'adreça de l'autor.

Fig. 14. — Retaule de Guardiola. — El Sant Sopar.

(Cl. Mas.)

7.ª Els originals deuran ésser enviats al Foment de les Arts Decoratives (carrer Pietat, 4), del 1.er al 10 d'abril de l'any present.

8.ª Les obres rebudes seran exposades al públic a les sales de l'entitat organitzadora.

9.ª Seran exclosos tots aquells originals que a judici del Jurat no responguin a l'objecte perquè ha sigut cridat aquest concurs.

10. La decisió del Jurat es donarà a conèixer al tercer dia d'oberta l'exposició i serà absolutament inapel·lable.

11. Els originals premiats, així com el dret de reproducció, quedaran d'absoluta propietat de la casa concursadora.

12. Es consideren abandonats els originals que no siguin recollits trenta dies després de closa l'exposició.

13. Es concediran els següents premis:

Un primer premi indivisible de 1.500 pessetes.

Un segon premi indivisible de 750 pessetes.

Un tercer premi indivisible de 500 pessetes.

14. La casa «Géneros de punto Rafel, S. A.» es reserva el dret d'adquisició per aquelles obres no premiades que ho mereixin.

Formaran el jurat: En Francesc Labarta, professor a l'Escola d'Arts i Oficis Artístics Belles Arts;

En Joaquim Folch i Torres, director dels Museus de la Ciutat; N'Olguer Junyent, escenògraf; En Jaume Mercader, pintor i joier, i el senyor President del «Foment de les Arts Decoratives».

Barcelona, gener de 1925.

De l'Obra de Mn. Guardiola «Els Trescentistes Catalans»

Orientació artística de la pintura trescentista

(Continuació del número 18.)

Poc abans de l'any 1327 fou encarregat a un mestre pisà, el qual degué sojornar a Barcelona, el sepulcre de Santa Eulària, que avui encara pot veure's en la cripta de la catedral de Barcelona. D'aquell artista s'en sap la procedència, però no ens conta el nom, que avui ens interessaria prou. Els Consellers de la Ciutat comtal, amb data del primer de setembre del dit any, escriuen al bisbe barceloní Pons de Gualba, el qual es trobava accidentalment a Mallorca, dient-li que si volia encarregar que se li fes en

terres italianes l'ara marmòria de l'altar dedicat a la dita Santa Màrtir, aleshores n'hi havia «magistrum sufficientem de partibus pissarum, magistrum videlicet sepulcri beate eulalie», no deixant de manifestar, a la vegada, que era força avinent al dit mestre fer allà la tal ara de marbre (1).

En 1336, trobem que l'abat Ramon de Biana, de Sant Joan de les Abadesses, s'havia emportat des de la Cúria Romana a les nostres terres, un tal Bernat Filippi, de Florència, del qual, per més que els documents no puntualitzin bé la professió, tot indica que es traslladà aquí per esculpir la tomba del benaurat monjo Miró de Tagamanent, del qual en 1345 va fer-se la trasllació de les seves venerables despulles en un nou sarcòfag, del qual se'n conserven elements, i entre ells l'estàtua jacent del Beat Miró. A principis de 1339 estigué en el mateix monestir un altre mestre florentí ano-

(1) Francesc CARRERAS I CANDI: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras* any 1913, vol. VII, pp. 28 i 135. Val la pena de conèixer aquest document:

1327 (1.^r setembre). Lletre dels Consellers de Barcelona al Bisbe Pons de Barcelona, llavors estant a Mallorca. «Super eo vero pater quod in dicta littera nobis scripsistis de Centum decem florenis auri vobis per nos mittendis pro ara videlicet altaris minoris Ecclesie barchinone de saxo marmoreo excindendo et operando in partibus pissarum, paternitate vestre significamus quod deliberatione habita inter nos et cum domino Geraldo de Gualba archidiacono barchinone, vicario et fratre uestro Gesi dictam quantitatem florenorum per eum nobis mittendam hic tradere volebamus videretur expedius vobis et nobis et maioribus etiam de capitulo dicta Ecclesie, vestro meliori iudicio semper saluo, quod ex quo hic magistrum sufficientem habemus de partibus pissarum, magistrum videlicet sepulcri beate Eulalie, et possumus hic de monte judaico lapidem jaspideum nel de partibus Gerundense saxum marmoreum facere aportari, de quo, juxta uotum vestrum, poterit fieri dicta ara, quod eam

Fig. 15. — Retaule de Guardiola. — Detall de la Magdalena en la Resurrecció. (Cl. Mas.)

Fig. 16. — Antependi romànic del Museu de Solsona. — Detall. (Cl. Mas.)

Fig. 17. — Retaule de Sant Pere de Terrassa. — Detall de la Crucifixió. (Cl. Mas.)

menat Just Joay (potser «Just di Giovanni di Florencia») (1).

Es també digna de nota la presència d'uns quants lapicides grecs a Mallorca en 1343, alguns dels quals vingueren a Catalunya, sabent-se així del qui fou celebradíssim escultor en Jordi de Déu, que fou esclau i ajudant del mestre Jaume Castalls. Aquest Jordi de Déu esculpí el retaule d'alabastre dedicat a Sant Esteve, que es guarda en l'església de Santa Coloma de Queralt, i d'altres obres per l'estil, encarregades per les esglésies de Vallfogona de Riucorb, de Tarragona i de Cervera, on també treballà un sepulcre. El

non faciatis pisis fieri, uel exinde seu aliunde apportari Presertim ad vitandum periculum quod in aportando ipsum lapidem posset, prout uestra paternitas benenouit vestri similiter inminere. Et ex eo etiam quare cum minoribus sumptibus potuit fieri hic et procurari quam de dictis partibus pisanorum. Et quod illud quod plus decostaret ab illis partibus aportata cum equa bona et pulera ara speratur hic per predictum magistrum fieri et formari, detur et reffundatur in aliis operibus ipsius Ecclesie Cathedralis. Deliberet ita quod vestra Reuerenda paternitas, ac rescribat quid sibi fieri placeat in predictis.

(Deliberacions del Consell barceloní, 1326-1327, f. 58.)

Si realment aquest document es refereix a l'ara *altaris minoris Ecclesie barchinone*, és evident que no pot relacionar-se amb la construcció de l'altar major, sinó que alludeix directament a l'altar menor, que seria el de la cripta de la seu barcelonina. El trasllat de les relíquies de Santa Eulària i, per tant, la inauguració de l'altar, tingué lloc a 10 de juliol de 1339. (*Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona*, § 2.)

(1) Devenim la documentació indicada al beneficiat arxiver de Sant Joan de les Abadesses, Mn. Josep MASDEV. Es publicà en la revista *Catalana*, any v, núm. 128 (15 d'octubre de 1922).

Obra magnífica, d'influència itàlica, és el sepulcre del patriarca Joan d'Aragó en la seu de Tarragona.

Fig. 18. — Retaule de Guardiola. — Jesús ressuscitat, apareixent-se a les tres Maries.

(Cl. Mas.)

rei Pere IV li encarregà amb gran interès unes tombes per Poblet; dient-se-li en alguns dels documents grec d'origen, nadiu de Messina, ciutadà de València (1).

Després d'aquestes referències a escultors en més o menys procedents d'Itàlia, poden encara donar-se no-

(1) JOAN SEGURA: *Costums de Catalunya*, cap. ix. — *Gazeta Montanyesa*, 19 de setembre de 1906. — SANPERE: *Cuatrocentistas*, vol. i, p. 58. — RUBÍO I LLUCH: *Documents*, vol. ii, docs. ccii, ccxii, ccxiv i ccc. — AGUSTÍ DURAN: *Pàgina artística de La Veu de Catalunya*, núm. 467. — *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, octubre de 1922. — SANCAPDEVILA: *La Cruz*, de Tarragona, 4 de setembre de 1921.

A aquest agrupament d'artistes de l'altra part del Mediterrà que es desparramaren pels nostres reialmes, degué pertànyer el mestre Esteve Rovira, pintor, el qual en 1388 es troba a València intervenint en l'obra d'un retaule per a Toledo. (*Archivo de Arte Valenciano*, desembre 1920.)

Són de notar unes certes ingerències bizantines en el retaule que fou de Santa Coloma de Queralt (*Cuatrocentistas*, vol. ii, p. 222-24), ara en poder del Comte de Fuencabardes. En el compartiment central, als peus dels dos Sants Joans, es troben agenollats tres personatges, que podrien ésser el Dalmau de Queralt, sa mare

tícies d'argenter de semblant origen. Així, té nom italià un Mino, assajador de la moneda del rei Jaume II, al qual s'envià a cercar a Mallorca en 1313, qui és possible identificar amb un Mino de la Seca, argenter de Barcelona, en 1320, el qual féu segells per a la família reial fins a l'any 1328, i qui deu ésser també un argenter dit Mino de la Seda, el qual en 1332 treballà unes imatges d'argent que havien de figurar en l'altar major de Poblet, monestir, qui li encarregà igualment uns «calzes de plata» i un baldaquí (1). Fill d'aquest devia ésser el Joan de la

Alamanda i sa esposa Constança, la qual cosa dataria el retaule poc abans de 1364. La pintura ostenta les armes de Queralt i Rocaberti.

Demostració més aviat del comerç amb els països de llevant que d'una ingerència bizantina serien les «impostes de ymages de grècia» que trobem en l'altar major de la Mercè, de Vich, en 1405 (C. F.: *Inventaris dels notaris Escayó i Poquí*). En el vol. i d'*Els Trescentistes* es parla també de «ystòries, sants de figures menudes fetes a la gregesca», p. 18.

(1) BOTET: *Monedes catalanes*, vol. ii, p. 89. — SAGARRA: *Sigilografia*, vol. i, p. 75. — *Segells del Rei Martí*. — Fe-

Seda, moneder, en 1353 i 1367 (1). Un Ducio és argenter del rei Jaume II, en 1319, essent versemblant que sia una mateixa persona el mestre Duccio o Tutxio que fa segells per a la família reial aragonesa en 1320 i 1323 (2). Un Tibant Pitansa, argenter de Xalta in Campania, féu un retaule d'argent per a la reina Elionor, en 1354, treballant-lo a Narbona i a Perpinyà (3).

Al costat d'aquests artistes i artífexs argenter i escultors, no es pot negar que n'hi treballaven d'altres francesos, o vinguts de llunyans països del Nord, que també ens enviaren a les nostres terres arquitectes i brodadors. Això vol dir lo complex que resulta la qüestió de dilucidar quines foren les preeminents influències que experimentà la nostra pintura trescentista.

JOSEP GUDIOL, PREV.

FRAN VALLS: *Estudis Universitaris Catalans*, volum iv p. 479. — Algú dona equivocada la data documental, la qual avençà d'un segle.

(1) BOTET, op. cit., pp. 115 i 143.

(2) RUBÍO, vol. ii, doc. xi. SAGARRA: *Sigilografia*, vol. i, p. 74. — *Segells del Rei Martí*. — D'aquest argenter en degué descendir el Bar-tomeu Tutxó, del mateix ofici, membre del Consell de Cent barceloní, en 1386.

(3) RUBÍO, vol. ii, doc. cxv. — No consta el lloc d'origen de l'argenter perpinyanès, de nom Bertus Agustí o Agustini, al qual trobem en 1384 obrant segells (SAGARRA: *Sigilografia*, p. 88). Tampoc consta que fos originari d'Itàlia el barceloní Nicolau Contestini, del qual es sap l'existència en 1394 (PUIGGARI: *Artistas catalanes inéditos*, sèrie ii).

En 1330 el rei Alfons facultava a l'argenter valencià Jaume Anglès (Anglesio) per a poder tenir en son taller quatre italians perquè treballassin or i argent (SANCHIS: *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, gener-març de 1922, p. 4).

Carles Albesa

Successor

de

JOSEP ALBESA

: Constructor d'obres :

Grans obres
en formigó
: : armat : :

DESPATX:

Borrell, 292 Telèfon 883 H.

GASETA DE LES ARTS

Petrítxol, 8 EDITORIAL POLIGLOTA Apareix quinzenalment
Barcelona; 2 ptes. mes. — Fora; 2.75 mes. — Número solt; 1.25

ENCUADERNACIÓ DE L'ANY 1924

Es fa avinent als subscriptors que vulguin tenir tot el 1.º any relligat, que poden dirigir-se a l'Administració, «EDITORIAL POLIGLOTA», Petrítxol, 8, indicant-los la mostra de relligadura que desitgen.

Tela anglesa, i rètol daurat al plà 4.25 pessetes
Tela anglesa, i llom de pell, rètol daurat al plà 5 id.

FUSTERIA

ENRIC TARRAGÓ

Taller de Construccions:
Consell de Cent, 283 Telèf. 4752 A.

Fàbrica d'elaborar fusta:
Roger de Flor, 132 Telèf. 327 S. P.

Construccions en
pedra natural
i artificial

JOAN MINGUELL

París, 209
BARCELONA

REVESTIMENTS DECORATIU

DEKOR

Novíssima aplicació
de la URALITA a les
Arts Decoratives

REPRODUCCIÓ EN RESPATLLERS I
ARTESONATS DE LES TALLES ANTIGUES
DE FUSTA EN LLURS TONS NATURALS

URALITA, S. A.

BARCELONA. PL. ANTONI I ÓPEZ, 15
TELÈFONS 1644 A. - 848 A.

LLOC D'EXPOSICIÓ I VENDA:
PASSEIG DE GRÀCIA, 90 — SUCURSAL
TELÈFON 53 G.

JOAN BUSQUETS

Casa fundada l'any 1840

MOBLES ARTÍSTICS DECORACIÓ
OBJECTES PER A PRESENT

Exposició, Despatx i Tallers:
Passeig de Gràcia, 36 = Tel. 5314 A. = Barcelona

Escultura Decorativa i Gran Decoració

Joaquim Campaña

PROJECTES I MOBLES
ANTICS I MODERNS •
TREBALLS EN GUIX
MODELS PER A BRONZE

vvv

Taller: NÀPOLS, 307 BARCELONA (G.)
(ENTRE CÒRSEGA I INDÚSTRIA)

TALLERS MECÀNICS DE FUSTERIA

Joan Ruiz

Successor de J. Calonja

FAÇANES • TENDES • ALTARS
DESPATXCS • MAGATZEMS, ETC., ETC.

FUSTERIA PER A EDIFICIS - PAFQUETS

Roger de Flor, 141 - Passatge Tasso, 13
Telèfon: 785 S. P. BARCELONA

JOIER

TEL. 813-S. P. GRANVIA, 643

BARCELONA

CASA FUNDADA L'ANY 1835

JARDINS ARTUR RIGOL

PROJECTES
CONSTRUCCIÓ
DIRECCIÓ

Pl. Tetuan, 18 • Barcelona • De 7 a 9 nit

Mobles Artístics de Roten (Junc)

Fàbrica:

Passeig de Gràcia, 115
BARCELONA

ANTIGA CASA A. OLIVA
FUNDADA EN 1885

T. Priu Mariné

Taller de daurats • Altars • Imatges
Decoració i reproducció en pasta
d'objectes d'art antic i modern
Casa especial per a la restauració
de retaules antics

Consell de Cent, 368 Barcelona
(entre Bruch i Girona)

MOBLES D'ART
DECORACIÓ
D'INTERIORS

R. Parcerisas

Plaça Letamendi, 34 • Telèf. 5201 A.
BARCELONA

El més gran assortit
en

Llibres d'Art

LLIBRERIA
SUBIRANA

Porta-ferrissa, 14 Barcelona

TALLER DE TAPISSERIA I DECORACIÓ
GILABERT i MAÑÀ

ANTIGA CASA ROSELLÓ

Es tallen fundes i confec-
cionen tota mena de cor-
tinatges. • Especialitat en
sillons de gran confort.

Rambla Catalunya, 68 • BARCELONA

ANTIGUITATS
D'ART

Call 28 PRAL.
(CARRER FERNANDO)
(PLAÇA ST. JAUME)

BARCELONA

EXPOSICIÓ
Compra i Venda d'Antiguitats

J. Valenciano

Cornúbia, 2, pral. (Cant. Pl. Nova)
BARCELONA

LA PINACOTECA
de
GASPÀ ESMATJES

MARCS I GRAVATS
EXPOSICIONS PERMANENTS

Corts, 644 (entre P. Gràcia i Claris). Telèfon 5045 A.
BARCELONA

G. Homar

Mobles
Làmpares
Decoració
Antiguitats

Canuda, 4 BARCELONA

A. Badrinas

BARCELONA (G.) Taller: Neptú, 2
DR. RIZAL, 34 I 36 (PROP LA DIAGONAL)

Mobles moderns Marqueteries d'art
Fusteria fina
Decoració d'interiors Arts industrials

Fusteria d'Obres i d'Estils
Ebenisteria • Instal·lació d'Estab-
liments Comercials i Despatxos

VÍDUA de F. CASAS

SECCIÓ DE PERSIANES
COLISSES ENROTLLABLES

Diputació, 119 i 121 Tel. H. 860
BARCELONA

TOMÀS AYMAT

Manufatura de Tapisseries d'alt i baix llic i Catifes nuades a mà

RESTAURACIÓ D'ANTIC I MODERN • LA MANUFACTURA S'ENCARREGA DE PROJEC-
TAR EN ORDENACIÓ AL LLOC QUE S'HA DE DECORAR O ENCATIFAR, O
BÉ EXECUTA SEGONS PROJECTE DEL QUE FA L'ENCÀRREC

Rius i Taulet, 21 • S. CUGAT DEL VALLÈS
TELÈFON : Sabadell 4020

